

УДК 332.155

Талах Т.А., к.е.н., доцент
 Talakh T. PhD in Economics, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0002-1947-8114>

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Луцький національний технічний університет

Найбільш вагомими показниками господарської діяльності будь-якого підприємства або галузі є показники, що характеризують ефективність їх діяльності, тобто співвідношення отриманого результату до понесених витрат.

На показники ефективності чинять вплив безліч факторів, які залежать від галузевих особливостей, територіальних, маркетингових та системи менеджменту. Завдання кожного підприємства в контексті ефективного господарювання полягає у скороченні витрат і отриманні вищих фінансових результатів, при цьому враховуючи ризики функціонування підприємства. Саме тому, виникає необхідність комплексного, структурного дослідження показників ефективності господарської діяльності підприємств різних галузей національної економіки із застосуванням методики економічного аналізу.

В статті дана характеристика наукових підходів до економічної сутності поняття «ефективність», «економічна ефективність» та системи показників, що характеризують рівень економічної ефективності підприємства. З'ясовано, що економічна ефективність – це результат фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання, який покриває усі витрати на її здійснення та містить чистий прибуток, що залишається для розвитку бізнесу.

Проведено аналіз суб'єктів господарювання України за видами економічної діяльності і з'ясовано, що промислові підприємства склали 6,7% від всієї кількості суб'єктів господарювання, вони забезпечують 24,4% ВВП України і реалізують 30,7 % продукції від загального обсягу підприємств національної економіки України. На основі статистичних методів дослідження та методики економічного аналізу розраховано, проаналізовано динаміку основних показників економічної ефективності промислових підприємств України та проведено факторний аналіз їх зміни. З'ясовано, що за 5 останніх років підприємства промисловості нарощують обсяги реалізації, суму отриманого чистого прибутку та збільшують показники економічної ефективності.

Ключові слова: ефективність, економічна ефективність, рентабельність, фондовіддача, продуктивність праці, обіговість оборотних активів.

SSESSMENT OF ECONOMIC EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Lutsk National Technical University

The most important indicators of economic activity of any enterprise or industry are indicators that characterize the efficiency of their activities, is the ratio of the result to the costs incurred.

Performance indicators are influenced by many factors that depend on industry characteristics, territorial, marketing and management system. The task of each enterprise in the context of efficient management is to reduce costs and obtain higher financial results, taking into account the risks of the enterprise. That is why there is a need for a comprehensive, structural study of the efficiency of economic activity of enterprises in various sectors of the national economy using the methods of economic analysis.

The article describes the scientific approaches to the economic essence of the concept of "efficiency", "economic efficiency" and the system of indicators that characterize the level of economic efficiency of the enterprise. It is found that economic efficiency is the result of financial and economic activities of the entity, which covers all costs for its implementation and contains the net profit that remains for business development.

The analysis of economic entities of Ukraine by types of economic activity is carried out and it is found out that industrial enterprises accounted for 6.7% of the total number of economic entities, they provide 24.4% of Ukraine's GDP and sell 30.7% of total products. enterprises of the national economy of Ukraine. Based on statistical research methods and methods of economic analysis, the dynamics of the main indicators of economic efficiency of industrial enterprises of Ukraine are calculated, analyzed and factor analysis of their change is carried

out. It has been found that over the last 5 years, industrial enterprises have been increasing sales volumes, the amount of net profit and increasing economic efficiency.

Keywords: efficiency, economic efficiency, profitability, return on assets, labor productivity, turnover of current assets.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Найбільш вагомими показниками господарської діяльності будь-якого підприємства або галузі є показники, що характеризують ефективність їх діяльності, тобто співвідношення отриманого результату до понесених витрат.

На показники ефективності чинять вплив безліч факторів, які залежать від галузевих особливостей, територіальних, маркетингових та системи менеджменту. Завдання кожного підприємства в контексті ефективного господарювання полягає у скороченні витрат і отриманні вищих фінансових результатів, при цьому враховуючи ризики функціонування підприємства. Саме тому, виникає необхідність комплексного, структурного дослідження показників ефективності господарської діяльності підприємств різних галузей національної економіки із застосуванням методики економічного аналізу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У реалізації цих завдань доцільно зважати на наукові праці щодо цієї проблематики таких дослідників у галузі державного управління, як: Т. Андрійчук, В. Бакуменко, А. Баровська, І. Василенко, Р. Войтович, В. Волик, В. Горпенко, І. Грицяк, В. Демченко, Н. Дніпренко, Л. Доценко, Н. Драгомирецька, В. Дрешпак, С. Дубенко, М. Задорожна, І. Ібрагімова, К. Інгрем, В. Кальниш, Ю. Кальниш, В. Кісін, В. Князев, В. Куйбіда, О. Лебединська, О. Литвиненко, В. Луговий, А. Мельник, В. Міронченко, О. Молодцов, А. Москаленко, І. Надольний, Н. Нижник, М. Ноулз, О. Оболенський, Н. Окші, Л. Пашко, Г. Почепцов, Ю. Работ, Г. Райт, В. Рижих, В. Різун, І. Розпутенко, А. Серант, Г. Ситник, С. Сьомін, А. Ткаченко, В. Токовенко, В. Тронь, Т. Федорів, В. Чубасов, С. Чукут, В. Шамрай, Л. Шкляр, С. Яценко, та в галузі економіки (В. Безугла, Ф. Горбонос, П. Друкер, Б. Жнякін, О. Корінцева, Р. Лобай, Л. Мельник, С. Мочерний, В. Подольська, К. Салига, П. Хейне).

Цілі статті. Зважаючи на вищесказане, метою даної статті є дослідження системи показників ефективності промислових підприємств з метою прийняття управлінських рішень

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Ефективність – це співвимірюваність результатів виробництва (кількості створюваних економічних благ – товарів та послуг) і витрат ресурсів на їх виробництво» [7]. Отже, суспільство в такий спосіб намагається оцінити обсяг вироблення продукції в розрахунку на одиницю витрачених виробничих ресурсів.

На думку В.Г. Андрійчук «ефективність – інтегрована економічна категорія, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату. Категорія «ефективність» на рівні підприємства характеризує зв'язок між величиною отриманого результату від його діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів»[1]. Таким чином, використання меншого обсягу ресурсів або такого ж може привести до отримання більшого результату (інтенсивна ефективність) або використання більшого обсягу ресурсів може привести до отримання максимального результату (екстенсивна ефективність).

Як економічна категорія ефективність має різновиди, зокрема:

– економічна ефективність. Вона характеризує відповідність витрат і результатів діяльності підприємства цілям та інтересам його учасників у грошовій формі;

- соціальна ефективність. Характеризує відповідність витрат і соціальних результатів діяльності підприємства цілям і соціальним інтересам суспільства;
- екологічна ефективність. Відображає відповідність витрат і екологічних результатів інтересам держави й суспільства.

Таким чином, «економічна ефективність – це результативність економічної системи, виражена у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів» [3; 4]. Так трактує економічну ефективність Вікіпедія і Енциклопедія сучасної України. Економічна ефективність як інтегральний показник ефективності на різних рівнях економічної системи є підсумковою характеристикою функціонування національної економіки

В.Г. Андрійчук стверджує, що «економічна ефективність – це відношення між отримуваними результатами виробництва, тобто продукцією і матеріальними послугами, з одного боку, і витратами праці та засобів виробництва, з іншого боку» [1]. Підтримує цю думку Н.В. Савенко: «Економічна ефективність - результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності та витратами ресурсів» [12].

Узагальнюють визначення С.В. Мочерний, С.А. Єрохін, Л.О. Каніщенко: «Економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці» [9].

Класик макроекономіки Р. Макміллан стверджував, що економічна ефективність передбачає «виробництво найкращої або оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільш ефективної комбінації ресурсів» [8], а Долан Е.Дж., Д. Ліндсей стверджували, що економічна ефективність вважає «стан речей, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняла би бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини» [2]. Таким чином, економічна ефективність, визначається співвідношенням результату і витрат ресурсів для отримання цього результату.

Автор О.В. Шнипко вважає, що «економічна ефективність – це комбінація ресурсів, що дає змогу досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами» [15]. Підтримує цю думку О.О. Слюсаренко і стверджує, що «економічна ефективність – це «найважливіший показник результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат» [13].

Узагальнюють визначення економічної ефективності А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, стверджуючи, що «економічна ефективність є результативністю економічної діяльності реалізації економічних програм та вжиття заходів, що характеризуються відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату» [5].

Ми погоджуємося з думкою Ярославського А. О., який дає своє визначення: «Економічна ефективність – результат фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання, який покриває усі витрати на її здійснення та містить чистий прибуток, що залишається для розвитку бізнесу» [16].

Економічна ефективність характеризується системою показників, за якою, на нашу думку, доцільно характеризувати її рівень розвитку. До цієї системи відносять узагальнюючі показники (рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність продажів, рентабельність одиниці продукції, фондорентабельність та ін.); Показники ефективності використання виробничих ресурсів підприємства (фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність праці, продуктивність праці, матеріаломісткість продукції та ін.); показники ефективності використання фінансових ресурсів підприємства (платоспроможність підприємства, ліквідність, фінансова

стійкість, коефіцієнт фінансового левериджу та ін.). В деяких галузях національної економіки використовуються показники якості продукції як показники економічної ефективності (показники надійності товару, технологічні характеристики, стандартизації та уніфікації тощо).

Об'єктом дослідження є підприємства промисловості України, показники їх ефективності та фактори, що впливають на її зміну. Для порівняльної характеристики розглянуто місце промисловості у загальному комплексі національної економіки. Для зручності виділено основні групи господарюючих суб'єктів за видами економічної діяльності. З рис. 1 наглядно спостерігаємо, що основну кількість підприємств національної економіки займають підприємства оптової та роздрібною торгівлі. У 2015 році їх кількість сягала 989,0 тис. одиниць, що складало 50,1% від всієї кількості суб'єктів господарювання. До 2019 року ця кількість знизилася до 834,2 тис. одиниць і складала 43,0%. Кількість промислових підприємств України у 2019 році нараховувало 130,3 тис. одиниць, що складало 6,7%.

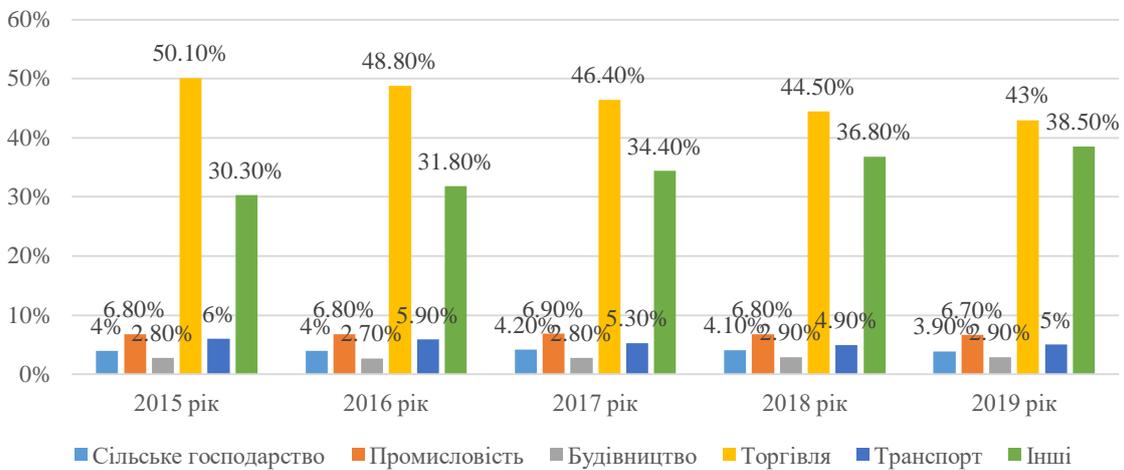

Рис. 1 Структура кількості підприємств галузей національної економіки за видами економічної діяльності за 2015-2019 роки, %

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [6]

Проте дослідження показали, що кількісна характеристика не дає чіткого уявлення про результати роботи суб'єктів господарювання. За даними Державної служби статистики України у I кварталі 2021 року частка промисловості у ВВП України складає 24,4%, а торгівлі лише 17,2% (рис. 2).

Рис. 2 Структура ВВП України у I кварталі 2021 року, % [14]

Якщо ж аналізувати обсяги реалізації продукції підприємств за видами економічної діяльності, то у 2019 році найбільшу частку у загальному обсязі реалізації займала оптова та роздрібна торгівля (40,5%) і склав 4343,9 млрд. грн. Промислові підприємства у 2019 році реалізували продукції на 0,4% менше ніж у 2018 році, що складало 3289,4 млрд грн, а частка реалізованої продукції становила у 2019 році 30,7%, що на 1,8% менше ніж у 2018 році. Якщо у 2020 році темпи росту виробництва промислової продукції за кожен місяць у порівнянні з відповідним періодом попереднього року були менші за 100%, то починаючи з квітня 2021 року темп росту промислової продукції збільшується і у серпні 2021 року склав 101,7% (у порівнянні з відповідним періодом 2020 року) [14].

Сільське господарство та будівництво за обсягом реалізованої продукції займають майже однакові позиції (відповідно 5,3% і 5,6%) (рис. 3). Підприємства будівництва реалізувало продукції на суму 394,9 млрд грн у 2019 році, що на 22,6% більше ніж у 2018 році. У ВВП України їх частка складала 1,9%, а у загальному обсязі реалізації 3,7%. Підприємства інших видів економічної діяльності (інформація та телекомунікація, освіта, охорона здоров'я, фінансова і страхова діяльність, мистецтво та ін.) реалізують 17,9% продукції в загальному її обсязі і складають у ВВП України 45,3%.

Обсяг реалізації продукції у 2019 році

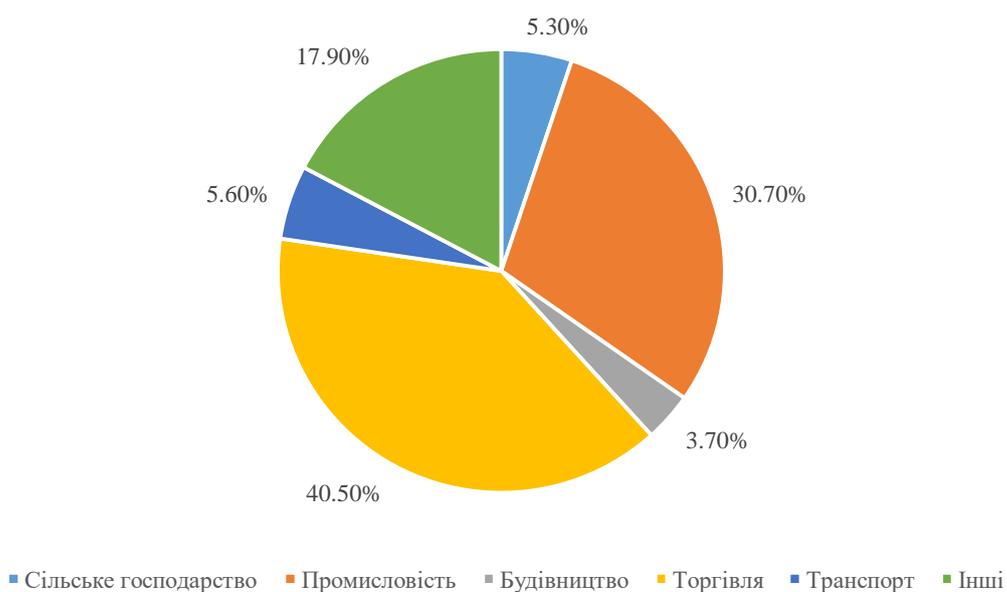

Рис. 3 Структура реалізації продукції підприємств галузей національної економіки за видами економічної діяльності за 2019 рік, %

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [10].

На основі статистичних даних про результати господарської діяльності суб'єктів господарювання в промисловості узагальнено розрахункову інформацію про показники ефективності їх діяльності (табл. 1). Розрахунки показали, що майже за всіма показниками ефективності у 2020 році відбувався ріст. Ефективність використання необоротних активів представлена чотирма показниками. З 2016 року по 2018 рік відбувався ріст фондоддачі необоротних активів і у 2018 році на 1 грн необоротних активів реалізувалося 6,12 грн продукції підприємств промисловості. У 2020 році фондоддача знизилася на 11,8%, проте фондорентабельність і фондоозброєність праці зросли відповідно на 9,1% та 19,2%.

Таблиця 1.
Динаміка показників економічної ефективності промислових підприємств України за
2016-2020 роки

Показники	Значення показника у відповідному періоді					Темп приросту, %			
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2017/2016 роки	2018/2017 роки	2019/2018 роки	2020/2019 роки
Фондовіддача, грн/грн	5,40	6,22	6,69	6,12	5,40	15,1	7,6	-8,6	-11,8
Фондомісткість, грн/грн	0,185	0,161	0,149	0,164	0,185	-13,2	-7,0	9,4	0,185
Фондорентабельність, %	11,4	12,4	19,0	29,9	39,0	x	x	x	x
Фондоозброєність праці, млн. грн/особу	584,7	632,5	718,8	852,9	1016,5	8,2	13,6	18,7	19,2
Продуктивність праці, млн грн /особу	3159,1	3935,0	4809,9	5215,6	5494,1	24,6	22,2	8,4	5,3
Коефіцієнт оборотності, обіги	4,5	4,8	5,3	5,7	5,3	6,7	10,4	7,5	-7,0
Період одного обігу, дні	79	76	68	63	68	-3,8	-10,5	-7,4	7,9
Коефіцієнт закріплення об активів в обігу	0,221	0,210	0,189	0,176	0,190	x	x	x	x
Рентабельність активів, %	5,2	5,4	8,4	14,4	19,7	x	x	x	x
Рентабельність власного капіталу, %	27,6	30,7	44,7	57,5	78,7	x	x	x	x
Рентабельність продажів, %	2,1	2,0	2,8	4,9	7,2	x	x	x	x

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [11]

За період дослідження спостерігається підвищення ефективності використання оборотних активів підприємств промисловості і відповідно показників обіговості. Так, у 2020 році оборотні активи здійснили 5,3 обороти, кожен з яких тривав 68 днів, що на 0,8 обороти більше і на 11 днів менше ніж у 2016 році. На 1 грн реалізованої продукції необхідно у 2020 році 0,19 грн оборотних активів, що на 3,1 коп менше ніж у 2016 році. Таким чином, за 5 останніх років в середньому щорічно оборотність оборотних активів збільшувалася у 1,9 разів, а тривалість одного оберту зменшувалася на 10,6%.

Основним показником ефективності праці є її продуктивність, яка у 2020 році складала 5494,1 млн грн/особу, що на 5,3% більше ніж у 2019 році. В цілому цей показник з кожним роком зростає і середній темп росту за період дослідження складає 1,148. Отже, в середньому щорічно продуктивність праці збільшується на 14,8%, що є позитивним фактором підвищення ефективності функціонування промислових підприємств.

Економічна ефективність характеризується узагальнюючими показниками рентабельності. Дослідження показали, що з кожним роком всі показники зростають (рис. 4).

Особливого росту набуває рентабельність власного капіталу. На 1 грн власного підприємства промисловості отримують 0,787 грн прибутку. Це на 0,212 грн більше ніж у 2019 році. В середньому щорічно рентабельність власного капіталу зросла на 12,8%. Значний ріст за останні 5 років відбувся з показником фондорентабельності. У 2020 році він складав 39,0%, що на 9,1% більше ніж у 2019 році. В середньому щорічно фондорентабельність зростала на 6,9%.

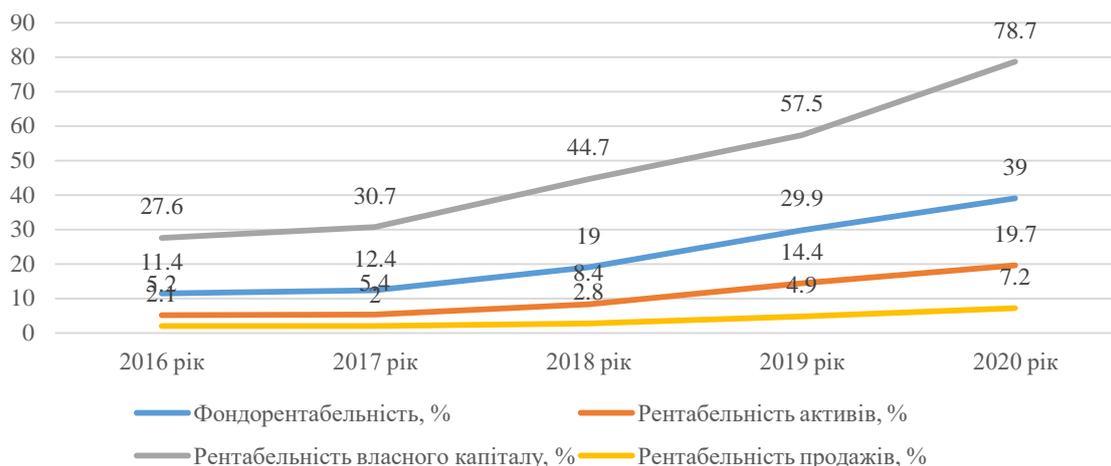

Рис. 4. Динаміка показників рентабельності промислових підприємств України, %

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [11]

На показники рентабельності чинять вплив фактори першого, другого...n-ого порядку. Зміна чистого прибутку підприємств промисловості є визначальним чинником впливу на всі показники рентабельності. Так як сума чистого прибутку зростає за період дослідження, то і його вплив позитивно відображається на показниках рентабельності. Так, ріст чистого прибутку підприємств промисловості у 2020 році у порівнянні з 2019 роком на 262206,1 млн грн, або на 50,4% призвів до збільшення рентабельності продажів на 2,5%, а рентабельності активів на 7,3%.

Висновки. Проведені дослідження показали, що за останні 5 років відбувається розвиток промисловості і ріст економічної ефективності функціонування її підприємств. Про такий стан справ свідчать показники рентабельності, ефективності використання виробничих засобів підприємств та трудових ресурсів. З'ясовано, що промислові підприємства склали 6,7% від всієї кількості суб'єктів господарювання, вони забезпечують 24,4% ВВП України і реалізують 30,7 % продукції від загального обсягу підприємств національної економіки України. За даними статистики підприємства промисловості за 5 останніх років нарощують обсяги реалізації, суму отриманого чистого прибутку та збільшують показники економічної ефективності.

Список бібліографічного опису.

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с
2. Долан Э.Дж., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель / пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; под общ. ред. Б.М. Лисовика, В.В. Лукашевича. Санкт-Петербург, 1992. 496 с..
3. Економічна ефективність. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C
4. Енциклопедія сучасної України URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18769
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с..
6. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності за 2010-2019 роки. Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/ksg/ksg_u/arch_ksg_u.htm (дата звернення 29.09.2021).
7. Крупська Л. П., Тимченко І. С., Чорна. Т. І. Економіка (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. Освіти. Харків «Ранок», 2018. 240 с. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/krypska-economy-10-class-2018-profile-level/11.php>
8. Макмиллан Р. Экономикс. Москва: ПРИОР, 1998. 384 с.
9. Мочерний С.В., Срохін С.А., Канищенко Л.О. та ін. Основи економічної теорії. Київ: Знання, 2000.
10. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2019 роках. Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/pssg/pssg_u/orpsg_ek_2010_2019_ue.xlsx (дата звернення 20.09.2021)

